

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

імені М. ГОРЬКОГО

Шпаргалка від методиста

**Рекомендації з написання науково-дослідної
роботи в бібліотеці**

Упорядник Т. В. Біла

ОДЕСА 2015

Рекомендації з написання науково-дослідної роботи в бібліотеці : шпаргалка від методиста / упоряд. Т. В. Біла ; ред. І. С. Шелестович ; Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького. – Одеса, 2014. – 39 с.

Пропоноване видання містить теоретичну і практичну інформацію, що стосується проведення наукових досліджень в бібліотеці.

Метою цього посібника є надання практичних рекомендацій з написання науково-дослідної роботи, допомога у набутті знань, які можна застосувати на практиці.

Посібник розрахований на бібліотечних фахівців, які беруть участь у наукових дослідженнях в бібліотеці.

Редактор
І. С. Шелестович

© Т. В. Біла, упорядкування, 2015

© ОННБ ім. М. Горького, 2015

Зміст

Передмова	4
1. Наукове дослідження: ознаки та види. Організація дослідження. Етапи проведення дослідження	5
2. Підготовчий етап. Програма дослідження	7
2.1. Структура програми	7
2.2. Тема	8
2.2.1. Обґрунтування теми. Проблема і актуальність	9
2.3. Мета	10
2.4. Завдання	12
2.5. Об'єкт і предмет	12
2.6. Методи	13
3. Збір первинної інформації. Упорядкування та обробка зібраної інформації	14
4. Теоретична обробка результатів, підготовка звіту, формулювання висновків, розробка рекомендацій	16
4.1. Теоретична обробка результатів	16
4.2. Звіт	16
4.2.1. Підготовка звіту про дослідження	16
4.2.2. Оформлення звіту про виконану науково-дослідну роботу (вступна частина, основна частина, висновки та рекомендації, список використаних джерел, додатки)	18
5. Підсумки, або Маленькі таємниці правильно проведеного дослідження	21
Література	22
Додаток 1. Основні визначення	23
Додаток 2. Формулювання складових дослідження в наукових роботах	27
Додаток 3. Побудова анкети. Правила формулювання питань для анкети	34

Передмова

У сучасних соціальних умовах підвищується роль інтелектуальних ресурсів. Особливого значення набуває діяльність, пов'язана із здобуттям та використанням наукових знань. Ефективне управління соціальними системами (у тому числі й бібліотеками) базується на об'єктивному і достовірному знанні про закономірності їх функціонування, про вплив різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів на розвиток цих систем.

Необхідність проведення науково-дослідної роботи в бібліотеці обумовлена потребою в отриманні актуальної інформації про різні аспекти функціонування бібліотеки, які слід враховувати при організації, управлінні та плануванні її діяльності.

Освоєння основ організації та проведення наукових досліджень необхідні бібліотечному фахівцю не тільки для того, щоб навчитися планувати й проводити власні дослідження, а й для того, щоб уміти критично оцінювати результати наукових досліджень інших дослідників, аналізувати та узагальнювати інформацію.

Теоретична частина у посібнику викладена дуже коротко, але так, щоб була зрозуміла логіка дослідження. Нестачу знань з теорії поповнить словник (Додаток 1. «Основні визначення»).

Головною метою посібника є надання практичних рекомендацій щодо проведення наукових досліджень у бібліотеці. Курсивом виділено інформацію, яка безпосередньо пов'язана з практикою: особливості формулювання таких компонентів програми, як предмет, об'єкт, мета, завдання; складні моменти в роботі над дослідженням, деякі приклади. Приклади формулювання складових дослідження наведені у додатках. (Додаток 2. «Формулювання складових дослідження в наукових роботах»).

У розробці анкети досліднику-початківцю допоможе Додаток 3. «Побудова анкети. Правила формулювання питань для анкети. Види запитань».

Сподіваємося, що рекомендації допоможуть бібліотечним фахівцям у практичній роботі.

1. Наукове дослідження: ознаки та види. Організація дослідження. Етапи проведення дослідження

Наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формуванням знання про досліджуваний об'єкт.

Розглянемо **ознаки** наукового дослідження:

- об'єктивність;
- обґрунтованість;
- творчий характер здобуття нових знань, установлення нових фактів;
- самостійність – прагнення запропонувати власний спосіб розв'язання поставлених завдань;
- спадкоємність знань – послідовність зв'язку з попередніми дослідженнями в даній галузі, передбачення перспектив наступних досліджень;
- новизна та унікальність – обов'язкові елементи новизни різного ступеня: від узагальнення й конкретизації вже відомого – до принципово оригінальних підходів, технологій;
- зв'язок з іншими науками;
- органічний зв'язок теорії й практики.

Види досліджень

Відповідно до цілей та завдань дослідження поділяють на фундаментальні та прикладні.

У залежності від складності аналізу предмета та завдань дослідження можуть бути розвідувальними, описовими та аналітичними.

Залежно від затрат часу дослідження бувають довгостроковими (від 3 років і більше), середньостроковими (від 6 місяців до 3 років), короткостроковими (від 2 до 6 місяців) та експрес-дослідженнями (потребують мінімальних витрат часу: від 1-2 тижнів до 1-2 місяців).

У залежності від того, як розглядається досліджуваний об'єкт – у статичі чи в динаміці, один або декілька разів – дослідження поділяються на разові (точкові) та повторні.

Сам дослідник жодним чином не зв'язаний у виборі виду дослідження.

Фактори, які впливають на вибір виду дослідження:

- Мета і завдання;
- Інструментарій;
- Терміни виконання;
- Можливості і досвідченість дослідника.

Організація дослідження – це система раціональних скоординованих дій, нормативів, інструкцій, які визначають порядок проведення дослідження, тобто розподіл функцій, обов'язків і відповідальності. Організація дослідження визначає диференціацію та інтеграцію діяльності дослідників (або дослідницької групи). У ній віддзеркалюється розподіл і комбінація ресурсів у часі, за видами робіт, кадрами, проблемами.

Умовно роботу над дослідженням можна поділити на **етапи**:

1. Підготовчий. На підготовчому етапі розробляється програма, формулюється остаточний варіант теми, визначаються мета і завдання дослідження, об'єкт і

предмет дослідження, методи і конкретні прийоми проведення аналізу, джерела інформації, умови збору і обробки інформації; розробляються моделі і алгоритми вирішення відповідних аналітичних задач, макети майбутніх таблиць, графіків, форм, методичних вказівок щодо їх заповнення, а також стосовно способів узагальнення і оформлення результатів аналізу; складається конкретний план аналітичної роботи.

2. Збір первинної інформації (у залежності від обраних методів – анкетування, робота з документами та ін.).

3. Упорядкування та обробка зібраної інформації передбачає перевірку вихідної інформації, її систематизацію, зведення і групування, обробку інформації та аналіз отриманих даних (порівняння показників, виявлення закономірностей і тенденцій та ін.).

4. Теоретична обробка результатів, підготовка звіту, формулювання висновків, розробка рекомендацій. На цьому етапі здійснюється систематизація, узагальнення (синтез), підсумкова оцінка отриманих результатів. Отримані дані інтерпретуються, формулюються відповідні висновки, розробляються конкретні пропозиції та рекомендації, оформляються результати проведеного аналізу.

Специфіка кожного з етапів визначається конкретним видом дослідження.

2. Підготовчий етап. Програма дослідження

Програма наукового дослідження є стратегічним документом, який визначає зміст і порядок проведення дослідження. Зміст програми є стандартним і включає ряд обов'язкових компонентів: мета, завдання, об'єкт, предмет, методи.

Програма має містити інформацію про організацію дослідження – коли, ким і де проводитиметься (проводилося) дослідження, про учасників дослідницької групи, їх статус і функції, про основні види робіт, етапи їх проведення та терміни (ця інформація подається в програмі і в звіті), необхідно також вказати базу дослідження (бібліотека (конкретна), підрозділ бібліотеки, персонал бібліотеки, користувачі бібліотеки і т. ін.).

2.1. Структура програми

Структура програми складається з методологічної та методичної частин.

Методологічна частина програми охоплює такі компоненти:

- проблема (її формулювання та обґрунтування);
- мета і завдання дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження;
- системний аналіз об'єкта дослідження;
- формулювання робочих гіпотез дослідження;
- інтерпретація основних понять дослідження.

Складові методологічної частини мають бути в програмі кожного дослідження (виняток становить лише гіпотеза – у деяких прикладних дослідженнях її можна не називати). Методологічна частина програми має вагомe значення: від її якості залежить вибір інструментарію дослідження.

Методична частина програми передбачає:

- розробку стратегічного плану дослідження;
- вибір і опис методів збирання первинної інформації (наприклад, опитування, аналіз документів, спостереження, експеримент);
- обґрунтування логіки аналізу та інтерпретацію зібраної первинної інформації за розробленим інструментарієм;
- опис схеми аналізу отриманих даних.

Для кожного дослідження методична частина індивідуальна.

● Обережно, помилка!

Якщо не написати програму, або не продумати всіх її кроків, можливі труднощі на етапі теоретичної обробки результатів та при складанні звіту.

Підказка

Перед складанням програми дайте відповіді на запитання:

1. *Що і навіщо досліджується?*
2. *Який результат ми хочемо отримати?*
3. *Які можуть бути результати?*
4. *Як, в якій формі будуть наведені результати?*
5. *Як отримані результати будуть використані?*

Відповіді на ці запитання допоможуть визначити складові програми.

Підказка

Програма – робочий, а не формальний документ, тому може доповнюватись або змінюватись.

Підказка

Порядок складових програми найчастіше такий:

- 1. Обґрунтування теми, її актуальність і проблема.*
- 2. Мета і завдання.*
- 3. Об'єкт.*
- 4. Предмет.*
- 5. Методологічна основа дослідження (використані методи – які та як саме використані).*

Грамотно складена програма згодом стане першою частиною звіту про дослідження.

2.2. Тема

Вибір і визначення теми залежить від актуальності конкретного напрямку. Успіх наукового дослідження значною мірою залежить від того, наскільки правильно, виважено обрано та сформульовано тему. Тема наукового дослідження – це визначення явища, що підлягає вивченню (дослідженню). Тема охоплює певну галузь (аспект) наукової проблеми. У формулюванні теми може відбиватися мета дослідження: в практичних наукових дослідженнях мають бути вказівки на конкретну користь їх результату; а теми теоретичних досліджень мають віддзеркалювати розробку наукових або методологічних основ, створення нових теорій та підходів, висунення нових принципів, обґрунтування нових категорій, проведення системного, комплексного чи будь-якого специфічного конкретно-наукового аналізу відомого знання або явища, постановку нових наукових проблем та завдань.

● Обережно, помилка!

Одна з найпоширеніших помилок полягає в намаганні дослідника спочатку сформулювати тему дослідження, а потім визначити складові програми.

Підказка

Перед тим, як сформулювати тему дослідження, необхідно відповісти на запитання :

- У чому полягає проблема і чи є вона актуальною?*
- Яка мета дослідження і що має бути результатом дослідження?*
- Що є об'єктом та предметом дослідження?*

Без відповідей на ці питання сформулювати тему неможливо, тому починати роботу над дослідженням потрібно не з вибору та формулювання теми, а з визначення проблеми і мети та вибору галузі дослідження, тобто з визначення об'єкта дослідження. Коли об'єкт дослідження визначено, слід сформулювати предмет дослідження, тобто вказати, який конкретно аспект об'єкта вивчатиметься. Це можна зробити тільки після того, як визначено проблему, сформульовано мету, висунуто гіпотезу і поставлено завдання дослідження. Намагання сформулювати тему, не дотримуючись від самого початку такої логічної послідовності, що була описана вище, заважає дослідникові визначити конкретні орієнтири і в ході дослідження призводить до труднощів при формулюванні методологічних характеристик дослідження.

Дати дослідженню адекватну назву непросто. Тут зіштовхуються дві протилежні тенденції: прагнення до стислості і прагнення до точності (а чим вужча тема, тим довша її назва).

Тема повинна бути актуальною, тобто відповідати об'єктивним потребам теорії та практики; бути новою, тобто відображати новий аспект пізнання, який відрізняється від тем досліджень, виконаних раніше.

● Обережно, помилка!

Надто широка постановка теми. (Велика кількість напрямів (завдань) призведе до браку часу і ускладнить аналіз).

Підказка

Головне при формулюванні теми – максимально коротко назвати роботу, не «перевизначивши» її тему. Статистичний аналіз свідчить, що адекватне інформаційне відображення дослідження в назві включає 6-12 слів (без прийменників). Для збалансування глибини та обсягу поняття необхідно слідувати, щоб назва дослідження відбивала як предмет, так і об'єкт дослідження.

Підказка

Небажано застосовувати в назві дослідження скорочення та аббревіатури. Треба уникати назв, що починаються зі слів «Дослідження питання...», «Деякі питання...», «Матеріали до вивчення...» – тобто таких, в яких не відбито достатньою мірою сутність проблеми. У назві дослідження небажано використовувати терміни: «показники»; «маркери» (у назві їх складно розшифрувати і визначити, в чому полягає їх роль).

При конструюванні назви особливо увагу слід приділяти термінологічній точності.

2.2.1. Обґрунтування теми. Проблема і актуальність

Проблема є основним критерієм актуальності дослідження. Проблема дослідження викладається як обґрунтування і необхідність дослідження в цілому.

Проблема завжди з'являється на стику старого і нового знання: коли одне знання вже застаріло, а нове ще не з'явилося. Або проблема може бути вже вирішена в науці, але ще не реалізована на практиці (необхідно впровадити в практику те, що вирішено в теорії).

Правильна постановка проблеми визначає стратегію дослідження. Сформулювати проблему – це відокремити головне від другорядного, з'ясувати те, що вже відомо, і те, що поки невідомо про предмет дослідження. Тобто, дослідник відповідає на запитання: «Що треба вивчити з того, що раніше не було вивчено».

Для оцінки проблеми слід визначити всі умови, необхідні для її вирішення, включаючи методи, засоби, прийоми; знайти серед уже вирішених проблем аналогічні розв'язуваній, що значно звузить сферу дослідження.

Поле вивчення предмета дослідження необхідно звузити відповідно до потреб дослідження. Якщо досліднику вдається показати, де знаходиться межа між знанням і незнанням, відомим і невідомим за темою вивчення, то суть проблеми дослідження визначається легко і швидко.

Проблема дослідження є логічним завершенням опису актуальності теми дослідження, де дослідник вказує на те, що його тема не може або не могла бути реалізована без вирішення проблеми.

Підказка

У методологічному блоці проблема може бути поставлена після обґрунтування актуальності теми, а може і передувати їй.

Підказка

Чим складнішим і актуальнішим є дослідження, тим складніше за формою формулюється проблема.

Підказка

Науковці рекомендують формулювати проблему за допомогою іменника, інколи з додатком чи визначенням. Наприклад: *низький рівень продуктивності праці*.

Актуальність теми — це важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням відповідної сфери діяльності. Вона характеризує співвідношення між тим, що з даної проблеми вже відомо, а що досліджується вперше, і свідчить про те, для якої галузі науки чи виробництва мають цінність наукові результати дослідження.

Підказка

Стало традицією починати вступ з обґрунтування актуальності дослідження, тобто з опису наукової та практичної значущості вирішення конкретної проблеми. Але зробити висновок стосовно актуальності дослідження можна лише після того, як дослідник визначить, як вирішено проблему на теоретичному та практичному рівнях іншими дослідниками та як буде вирішено проблему безпосередньо дослідником. Тому починати роботу над дослідженням потрібно з визначення проблеми та мети, а потім об'єкта та предмета дослідження, тому що саме вони визначають протиріччя, що призвели до проблеми, яку потрібно вирішити у дослідженні, і тільки після цього писати про актуальність дослідження.

Підказка

Варіанти формулювання:

- Актуальність дослідження проблеми пов'язана з тим, що...
- Аналогічні ситуації (факти, напрями роботи і т. ін.) досліджені недостатньо...
- Сучасні дослідження ... виявляють, що...
- У контексті проблеми можна визначити такі найбільш актуальні аспекти...
- Зміни в сучасному житті нашого суспільства актуалізують поняття ...
- Нині все більшої актуальності набуває проблема ... яку неможливо вирішити, не спираючись на ...
- Розробка проблеми... тільки починається, тому в науковій літературі віддзеркалена слабо...
- Актуальність і недостатня розробленість проблеми ... визначили вибір теми дослідження.

2.3. Мета

Мета дослідження – це те, що в найбільш загальному вигляді повинно бути досягнуто у процесі роботи. Мета має чітко відповісти на запитання: «На вирішення якої проблеми і на отримання якого результату орієнтовано дослідження?». При цьому із формулювання мети повинно бути зрозуміло:

1. Що досліджується.
2. Для чого досліджується (суспільне значення).
3. Яким шляхом (якими методами) досягається результат.

У меті прикладного дослідження висвітлюється, яке практичне вдосконалення досягається в роботі і яким шляхом.

Підказка

У бібліотечній практиці вдосконаленню підлягають:

1. Бібліотечні технології, тобто сукупність процесів та операцій, які забезпечують задовільне функціонування бібліотеки за напрямками:

- обслуговування читачів (процеси та операції);
- формування фондів (процеси та операції);
- створення інформаційно-пошукових систем (процеси та операції);
- бібліографічна робота (процеси та операції);
- інформаційна робота (процеси та операції);
- науково-дослідницька робота (процеси та операції);
- методична робота (процеси та операції) та ін.

2. Керівництво якістю технологічних процесів, тобто розробка заходів щодо запобігання помилкам у роботі.

3. Нормативна та регламентуюча документація.

4. Планування.

Дослідження можуть передбачати пошук нових явищ, методів, засобів, можуть структурувати вже наявні знання і передбачати існування ще не вивчених явищ та фактів.

Підказка

Якщо метою вашого дослідження є пошук нових явищ, методів та засобів, то краще використовувати такі формулювання:

- пошук;
- обґрунтування;
- розробка;
- удосконалення.

Якщо метою є структурування вже наявного знання чи фактів, краще використовувати такі формулювання:

- систематизація;
- класифікація;
- диференціація;
- аналіз.

Якщо метою дослідження є пошук нових можливостей для застосування фактів і знань, що вивчаються, краще використовувати такі формулювання:

- розвиток;
- прогноз.

Підказка

Сформульована мета відповідає на запитання : чого треба досягти і як саме.

Формулювання мети зазвичай рекомендується починати з іменника :

- розробка (моделі, методики, критеріїв, основ тощо);
- обґрунтування (теоретико-методологічних завдань оптимізації системи документопостачання...);
- виявлення (основних напрямів розвитку...).

Вважається не зовсім виправданим використання слова «шлях» (обґрунтувати шляхи...), оскільки це свідчить про невизначеність, розпливчатість мети.

Мета дослідження має бути сформульована одним реченням.

2.4. Завдання

Проблема, мета і завдання дослідження пов'язані між собою. Для досягнення конкретної мети формулюється певний перелік завдань. Завдання дослідження випливають з аналізу рівня розробленості (вивчення) об'єкта під кутом зору поставленої мети і є тим мінімумом запитань, відповіді на які необхідні для досягнення мети. У своїй сукупності завдання повинні дати уявлення про те, що слід зробити для вирішення поставленої проблеми. Таким чином, завдання дослідження виступають як часткові цілі, порівняно самостійні стосовно до загальної мети. Найбільш загальною та головною вимогою до розробки завдань дослідження є певний однозначний опис завдань, продуманість способу їх реалізації. Завдання повинні відбивати структуру послідовних кроків дослідника в досягненні мети роботи. Кількість завдань дослідження повинна бути мінімальною, за ознакою їх необхідності й достатності у рамках конкретної пошукової роботи (як правило, це 4-5 завдань). До основних завдань практично всіх досліджень слід віднести дослідно-експериментальну перевірку висловлених ідей та розробку практичних рекомендацій для вдосконалення певного процесу.

Підказка

Пропонуємо можливий спектр синонімів дієслів, з яких починається визначення завдань дослідження:

- *Визначити;*
- *Дослідити;*
- *Вивчити;*
- *Встановити;*
- *Виявити;*
- *Виробити;*
- *З'ясувати;*
- *Провести;*
- *Оцінити.*

2.5. Об'єкт і предмет

Об'єктами досліджень можуть бути процес або явище, яке створює проблемну ситуацію й обране для вивчення. Неправильний вибір об'єкта дослідження, невірне формулювання може призвести до грубих методологічних помилок, наприклад, перетворитися на об'єкт іншої суміжної науки.

Об'єкт дослідження – це поле наукових пошуків, а предмет – точка в цьому полі; іншими словами, об'єкт – це те, де ми шукаємо, а предмет – те, що ми шукаємо. Об'єкт і предмет як категорії наукового дослідження співвідносяться між собою як загальне й часткове. Предмет вужчий, ніж об'єкт, відносно об'єкта дослідження предметом може стати його певна частка (елемент, сторона, властивість).

Предмет дослідження – це конкретна проблема в самій темі дослідження, це та сторона, аспект чи точка зору, через яку дослідник пізнає цілісний об'єкт, виділяючи при цьому головні, найбільш суттєві (з точки зору дослідника) його ознаки. Предмет включає в себе ті сторони та властивості об'єкта, які в максимальній мірі відтворюють проблему і підлягають вивченню, тобто фіксує певні аспекти, елементи, зв'язки та відношення об'єкта, що розкриваються в процесі пошукової роботи. В одному об'єкті, залежно від поставленої мети, можна виділити декілька предметів дослідження.

Предмет конкретизується у меті та завданнях дослідження, які виступають безпосередніми характеристиками наукової діяльності дослідника.

Підказка

Об'єкт – процес, явище.

Предмет – концепції, принципи, напрями, шляхи, форми, методи, засоби, умови.

Підказка

У бібліотечних дослідженнях об'єктом дослідження частіше виступають користувачі бібліотеки, персонал, організації міста. У тексті програми необхідно чітко вказати, кого саме ви будете вивчати (яка група користувачів; який персонал; які організації). Пізніше, працюючи над звітом, слід пам'ятати, що ваші рекомендації призначені саме цій вибірці.

2.6. Методи

Проводити наукове дослідження не можна, не вміючи застосовувати різноманітні методи пізнання. Знання з методології науки дозволяють ефективно здійснювати пошук нового знання, обґрунтовано обирати методи при дослідженні нової наукової проблеми.

Метод – це спосіб пізнання або сукупність прийомів та операцій, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і виконання завдань дослідження. Методом можна назвати систему принципів, вимог і правил, керуючись якими дослідник може досягти своєї мети. Володіння методом передбачає знання того, яким чином і в якій послідовності будуть виконані ті чи інші дії в процесі вирішення завдань. У методі завжди відображені знання про предмет дослідження.

Підказка

Метод відповідає на запитання: як пізнавати?

Загальноприйнятої класифікації методів не існує. Але досліднику-початківцю, якому бракує практичних навичок, може бути зручним підхід до класифікації методів, який пропонується нижче.

Всі дослідницькі методи можна розділити на:

- **теоретичні методи** наукового пізнання (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція, дедукція, моделювання та ін.);
- **методи збирання емпіричної інформації** (спостереження, експеримент, опитування, аналіз продуктів діяльності, в тому числі документів);
- **методи обробки отриманих даних** (кількісні та якісні методи);
- **інтерпретаційні методи** (генетичний, функціональний, системний та ін.).

Підказка

У кожній науковій роботі необхідно навести перелік використаних методів дослідження. В програмі методи тільки перераховують. При цьому слід коротко визначити, що саме досліджувалося тим чи іншим методом і чому було використано саме цей метод. Це дасть змогу переконатись у логічності та прийнятності саме цих методів.

Вибір методів визначається предметом, об'єктом та завданнями дослідження. Після того, як ви сформулюєте, **що** ви будете вивчати, логічно перейти до того, **як** ви будете вивчати.

Підказка

На етапі розробки програми методи вже мають бути визначені. Тобто, якщо вирішено використати **анкетування**, то саме на цьому етапі розробляється анкета (як скласти анкету див. Додаток 3), в тексті програми як слід охарактеризувати :

- скільки питань; які вони: відкриті, закриті;
- зміст питань; як вони співвідносяться із завданнями дослідження;
- як, коли і ким анкети були заповнені (база дослідження);
- як анкети були оброблені (ручним способом або за допомогою комп'ютера).

Анкетування має позитивні якості: економічність, можливість працювати з великими групами, оперативність, можливість легко формалізувати результати. На жаль, можливості анкетування обмежені. Отримані відомості найчастіше відображають суб'єктивні думки респондентів. Такі дані потребують зіставлення з інформацією об'єктивного характеру, отриманою більш стандартизованими способами і методами. Найбільший ефект анкетування дає у поєднанні зі спостереженням, експериментом і контент-аналізом.

3. Збір первинної інформації. Упорядкування та обробка зібраної інформації

Проведення другого етапу є базисом, на якому ґрунтуються всі подальші етапи дослідницької роботи. Від того, як буде зібрано інформацію, залежить якість отриманих даних, отже і правильність прийняття подальших рішень.

Робота над програмою завершена. Методи обрані. Розпочинається збір інформації. На цьому етапі здійснюється безпосередньо емпіричне дослідження, головна мета якого – збір даних про об'єкт, що вивчається. Необхідно зробити перевірку (випробування) інструментарію (методик, опитувальників, анкет, таблиць для реєстрації та накопичення даних). Ці заходи передбачають виявлення помилок та їх корекцію.

Підказка

Якщо одним з методів є анкетування, слід провести апробацію анкети (пробне анкетування невеликої групи людей). Реєструються усі значні утруднення. За результатами апробації до анкети вносяться необхідні виправлення. Після

опрацювання їх роздають респондентам, потім збирають заповнені респондентами бланки і розпочинають обробляти отримані дані. При перевірці отриманих анкет на повноту заповнення вибраковуються ті, які заповнені менш як на третину. При перевірці на якість заповнення контролюється ясність, чіткість, адекватність відповідей. Анкети, що мають недоліки, виключаються з подальшого процесу обробки. Документи, які залишилися, нумеруються, щоб під час наступної їх обробки можна було б простежити за кожним із них.

Підказка

Якщо обрано метод аналізу документів, то важливо пам'ятати, що при роботі з документами етап збирання інформації та етап упорядкування і обробки інформації співпадають.

На етапі упорядкування та обробки зібраної інформації дослідник:

- 1) перевіряє вихідну інформацію, систематизує її, зводить і групує показники за відповідними ознаками;
- 2) обробляє інформацію – використовує кількісні методи (визначення середніх величин, побудова графіків, схем, таблиць, методи математичної статистики);
- 3) порівнює досліджувані показники;
- 4) аналізує і синтезує отримані дані (якісний метод), а саме: виявляє закономірності і окремі тенденції зміни аналізованих явищ і процесів; встановлює форми взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками;
- 5) вивчає причини динамічних змін показників;
- 6) з'ясовує причини негативних явищ в діяльності, що вивчається;
- 7) встановлює невикористані можливості (резерви) для поліпшення ситуації;
- 8) оформляє таблиці, схеми, графіки.

Існують два способи обробки інформації – ручний і машинний. Питання про спосіб обробки вирішується заздалегідь, ще на стадії створення програми та інструментарію дослідження. На цьому етапі робиться тільки попередній опис. Кількісна обробка дає опис не стільки самого об'єкта (або предмета) дослідження, скільки сукупності даних про нього специфічною мовою кількісних параметрів. Якісна обробка дає попередній схематичний опис об'єкта як сукупності його властивостей або як представника певної групи схожих об'єктів.

4. Теоретична обробка результатів, підготовка звіту, формулювання висновків, розробка рекомендацій

4.1. Теоретична обробка результатів

На останньому етапі дослідження інтерпретуються дані, формулюються висновки та встановлюється їх відповідність чи невідповідність вихідній гіпотезі, надаються рекомендації. Теоретична обробка (інтерпретація) виконує дві головні функції:

- 1) перетворення статистичних даних в емпіричне знання;
- 2) отримання теоретичних знань на базі емпіричних знань.

Щоб ефективно використати отримані дані, необхідно правильно їх пояснити, тобто інтерпретувати. Інтерпретація – це сукупність значень (сенсів), які надаються відповідним способом різним даним (у ширшому розумінні, теоріям, символам, формулам та ін.), іншими словами, інтерпретувати щось – означає приписати (присвоїти) цьому зміст. Процедура інтерпретації даних має відповідати певним методологічним вимогам:

- 1) характер оцінки та інтерпретації має визначитися в загальних рисах уже на стадії розроблення програми та концепції дослідження, де даються принципові характеристики досліджуваного явища чи соціального процесу;
- 2) необхідно максимально повно встановити об'єкт і предмет дослідження;
- 3) на всіх стадіях аналізу слід пам'ятати про багатозначність одержаних даних, необхідність їх інтерпретації з різних позицій.

На цьому етапі використовують інтерпретаційні методи: генетичний, функціональний, системний та ін. Інтерпретаційні методи є пояснювальними принципами, які визначають напрями інтерпретації результатів дослідження: генетичний – допомагає зробити аналіз розвитку об'єкта, що вивчається у часі (умови виникнення; головні етапи; основні тенденції розвитку на різних етапах); функціональний – допомагає виявити зв'язки об'єкта із зовнішнім середовищем; системний – розглядає об'єкт як систему, що дозволяє інтегрувати знання про об'єкт та спрогнозувати подальший розвиток. Тільки після аналізу основних взаємодій, взаємозалежностей між характеристиками об'єкта дослідження варто переходити до формулювання основних висновків та розробки практичних рекомендацій.

Підсумки аналізу та інтерпретації даних набувають форми документів (звіт за підсумками дослідження, додатки до звіту), які мають практичне і теоретичне значення.

4.2. Звіт

4.2.1. Підготовка звіту про дослідження

Виконана науково-дослідна робота подається у формі звіту. Це документ, що містить вичерпні систематизовані відомості про виконану роботу. При його складанні слід дотримуватися таких вимог, як чіткість і логічна послідовність

викладу матеріалу, переконливість аргументації, чіткість формулювань, що виключає можливість неоднозначного тлумачення, конкретність викладу результатів роботи; обґрунтованість рекомендацій і пропозицій. Звіт про дослідження – це документ, який віддзеркалює виконання програми дослідження, містить отримані дані, їх інтерпретацію, висновки і рекомендації. Мета звіту – уважний аналіз (а не тільки опис) отриманих цифр і фактів. Звіт може залишитись в бібліотеці, або може бути переданий замовнику чи іншому організатору цього дослідження.

Структура звіту визначається метою та завданнями дослідження, його безпосереднім адресатом. Послідовність опису отриманих даних пов'язана з послідовністю дослідницьких процедур, але не завжди чітко повторює її. Головне – викласти інформацію, важливу і для дослідника і для того, хто буде з нею працювати.

Звіт висвітлює, як саме вирішені завдання, що були поставлені в дослідженні.

Якщо були гіпотези, то, спираючись на отримані дані, потрібно подати у звіті їх доведення або спростування.

Якщо одним з методів було анкетування, частини звіту будуть відповідати тим чи іншим блокам питань анкети.

Наприклад:

Звіт про дослідження бібліотечного запиту може складатися з таких частин:

- *Загальні характеристики дослідження (подані в програмі дослідження).*
- *Соціально-демографічні характеристики респондентів.*
- *Види запиту.*
- *Зміст і структура запитів на документи.*
- *Задоволення запиту.*
- *Зміст і структура відмов.*
- *Мотиви звернення до бібліотечних документів.*
- *Джерела інформації про запитані і видані документи.*
- *Значущість бібліотечних джерел інформації.*

Текст звіту має бути логічним, чітким. Бажано уникати нагромодження цифр. Безпосередньо в тексті краще навести тільки ті дані, які висвітлюють важливі, цікаві факти і зв'язки.

У кожному випадку починати звіт слід з «програмної» характеристики дослідження, тобто описати проблемну ситуацію, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, підкреслити практичне значення проведеної роботи (вказати на можливість впровадження отриманих результатів у практичну діяльність при вирішенні конкретних завдань бібліотечної діяльності); потім назвати організацію-замовника дослідження (якщо така є), перелічити членів дослідницької групи, дати характеристику їх статусу і функцій; подати інформацію про те, коли і де проводилося дослідження (в деяких випадках пояснити, чому саме це місце і цей час були обрані і хто проводив опитування або анкетування); подати соціально-демографічну характеристику респондентів і перейти до аналізу отриманих даних.

Необхідно ретельно проаналізувати всі отримані дані, виявити і докладно описати більш цікаві й важливі факти і зв'язки.

4.2.2. Оформлення звіту про виконану науково-дослідну роботу

Оформлення звіту про науково-дослідну роботу регламентоване Державним стандартом України ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».

Звіт про виконану науково-дослідну роботу (НДР) має складатися з трьох частин: **вступна частина**, **основна частина**, **додатки**.

Вступна частина містить такі структурні елементи:

- обкладинку (сторінки 1 і 2 обкладинки);
- титульний аркуш;
- список авторів;
- реферат;
- зміст;
- перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів;
- передмову.

Основна частина складається з:

- вступу;
- суті звіту за розділами та підрозділами;
- висновків;
- рекомендацій;
- переліку посилань.

Додатки розміщують після основної частини звіту.

Стандарт встановлює основні вимоги до звітів про завершені науково-дослідні роботи (НДР), а також правила друкування звіту.

Текст друкують машинописним або комп'ютерним способом, дотримуючись полів: ліве – не менше 30 мм, праве – не менше 10, верхнє – не менше 15, нижнє — не менше 20 мм. При друкуванні за допомогою комп'ютера використовують шрифт Times New Roman текстового редактора Word розміром 14, з полуторним міжрядковим інтервалом. Формат паперу А4 (210 x 297 мм).

Вступна частина

Титульний аркуш є першим аркушем роботи і містить такі дані: відомості про виконавця роботи – юридичну (організацію) або фізичну особу; грифи затвердження та погодження; повну назву документа; підписи відповідальних осіб, включаючи керівника роботи; рік складання (затвердження) звіту.

Список виконавців включає прізвища всіх відповідальних виконавців, виконавців і співвиконавців (авторів роботи), які брали творчу участь у роботі, із зазначенням їхніх посад, наукових ступенів, учених звань. Якщо виконавець роботи тільки один, його прізвище і підпис ставлять на титульному аркуші.

Реферат призначений для ознайомлення зі звітом. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність читання всього звіту. Реферат повинен містити:

- відомості про обсяг звіту, кількість частин звіту, кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, кількість джерел згідно з переліком посилань (наводять усі відомості, включаючи дані додатків);

- текст, в якому містяться дані про об'єкт дослідження; мету роботи; методи дослідження; результати та їх новизну; основні конструктивні, технологічні й техніко-експлуатаційні характеристики та показники; про ступінь впровадження; взаємозв'язок з іншими роботами; галузь застосування; ефективність; значущість роботи та висновки; рекомендації щодо використання результатів роботи; прогностичні припущення про розвиток об'єкта дослідження;
- перелік ключових слів повинен включати від 5 до 15 слів у називному відмінку.

Обсяг реферату має бути не більш як 500 слів. Бажано, щоб він розміщувався на одній сторінці формату А4.

Зміст включає перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів; передмову; вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки); висновки; рекомендації; перелік посилань; назви додатків і номери сторінок, які містять початок матеріалу. У змісті можуть бути перелічені номери й назви ілюстрацій та таблиць із зазначенням сторінок, на яких вони розміщені.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів містить усі вжиті у звіті малопоширені умовні позначення, символи, одиниці. Скорочення і терміни пояснюють у переліку безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки.

Основна частина

У вступі до звіту про виконану науково-дослідну роботу коротко викладають:

- оцінку сучасного стану проблеми, окреслюють практично вирішені завдання, інформаційні прогалини у цій сфері, аналізують світову практику у вирішенні таких завдань;
- актуальність дослідження та підстави для його виконання;
- мету роботи та галузь застосування.

Суть звіту – це викладення відомостей про предмет (об'єкт) дослідження або розробки, котрі є необхідними й достатніми для розкриття змісту роботи (опис теорії, методів роботи, характеристик і/або властивостей об'єкта, принципів дії об'єкта та основних принципових рішень, що формують уявлення про його устрій та ін.) та її результатів.

Викладаючи у звіті зміст роботи, особливу увагу приділяють її новизні та актуальності у сфері дослідження.

Матеріал у звіті викладають за розділами. Розділи можуть мати підрозділи, пункти, підпункти. Кожна структурна одиниця повинна містити завершену інформацію. Якщо у звіті потрібно навести інформацію про нові аспекти роботи, інтерпретацію або коментар до результатів і причин, на основі яких зроблені висновки і підготовлені рекомендації, то в його структурі виділяють окремий розділ або підрозділи, котрі мають дискусійний характер. Дискусійні підрозділи можуть бути включені у розділи, в яких описані результати роботи.

У разі необхідності слід використовувати одиниці виміру системи SI.

Відповідальність за достовірність даних, які містить звіт, несе виконавець – юридична (організація) або фізична особа, що виконала звіт. У зону відповідальності дослідника входять:

- вибір напряму дослідження;
- вибір методів теоретичних та/або експериментальних досліджень;

- узагальнення й оцінка результатів досліджень.

Науково-дослідна робота має відображати:

- обґрунтування вибору напряму дослідження; методи вирішення завдань та їх порівняльну оцінку; розробленість загальної методики виконання дослідження, аналіз та узагальнення існуючих результатів;
- характер і зміст виконаних теоретичних або прикладних досліджень;
- оцінку повноти вирішення поставленого завдання, відповідність виконаного дослідження програмі, оцінку достовірності отриманих результатів, обґрунтування необхідності проведення додаткових досліджень.

Висновки повинні містити стислий підсумок результатів виконаної науково-дослідної роботи чи окремих її етапів, пропозиції щодо їх використання, включаючи впровадження. Слід відзначити наукову, соціальну значущість результатів роботи.

У звіті на ґрунті одержаних висновків можуть наводитися **рекомендації**. У рекомендаціях визначають подальші напрями роботи, які вважають потрібними, приділяючи основну увагу пропозиціям щодо ефективного використання результатів дослідження чи розроблення. Вони повинні мати конкретний характер і бути повністю підтвержені звітною роботою. Їх вміщують після висновків, починаючи з нової сторінки.

Підказка

Рекомендації є прямим наслідком висновків і повинні:

- бути реалістичними;
- мати конкретного адресата (кому надано рекомендацію).

У **списку використаних джерел** наводиться повний бібліографічний опис монографій, наукових збірників, статей, архівних та інших документів, що були використані при виконанні науково-дослідної роботи.

У **додатки**, за необхідності, включають допоміжні матеріали до звіту (таблиці, ілюстрації, акти, оригінали фотографій, мікрофіші; проміжні математичні докази, формули, розрахунки; протоколи випробувань; висновок метрологічної експертизи; копія технічного завдання, програми робіт, договору чи іншого документа, що замінює технічне завдання; інструкції, методичні матеріали, опис комп'ютерних програм, розроблених у процесі виконання роботи, та ін.).

У додатках вміщують матеріал, який

- є необхідним для повноти звіту, але включення його до основної частини звіту може змінити впорядковане й логічне уявлення про роботу;
- не може бути послідовно розміщений в основній частині звіту через великий обсяг або спосіб відтворення;
- може бути вилучений для широкого кола читачів, але є необхідним для фахівців галузі.

5. Підсумки, або Маленькі таємниці правильно проведеного дослідження

Якщо дослідження, над яким ви працюєте, є вашою першою роботою і ви не знаєте, з чого починати, вирішіть для себе:

- Навіщо нам це дослідження (Що ми отримаємо, якщо вирішимо цю проблему) – ПРОБЛЕМА і МЕТА.
- Що і де (в якій сфері знань) ми будемо досліджувати – ПРЕДМЕТ і ОБ'ЄКТ.
- Що треба зробити, щоб досягти мети – ЗАВДАННЯ.
- Як це зробити – МЕТОДИ.

Після цього стане зрозумілою і логіка дослідження, і подальша робота над дослідженням.

Аркуш з назвою теми завжди тримайте в полі зору. Це убезпечить вас від зайвої інформації (отже, заощадить час) та дозволить бачити хід роботи (що зроблено, що треба зробити).

Зберігайте всі матеріали, пов'язані з розробкою програми:

- це допоможе знайти і виправити помилку на підготовчому етапі, а не під час роботи над висновками;
- на етапі аналізу допоможе структурувати матеріал і зробити висновки;
- це допоможе при роботі над звітом.

Пам'ятайте, що будь-яка творча задача (а в нашому випадку вирішення проблеми дослідження) буде виконана, якщо ви зможете:

- 1) сформулювати задачу стисло та ясно (зрозуміло);
- 2) описати, яким ви б хотіли бачити процес (ситуацію), якщо задача була б уже вирішена;
- 3) знайти джерело суперечності, яке не дозволяє вирішити задачу;
- 4) сформулювати конкретну причину труднощів при вирішенні задачі;
- 5) знайти умови, за яких причина труднощів буде ліквідована.

Наукове дослідження має свою мову, найхарактернішою особливістю її є формально-логічний спосіб викладення матеріалу. Науковому тексту притаманні смислова завершеність, цілісність, логіка. При цьому він має бути зрозумілим і для непрофесіонала.

Кілька слів про якість особистості дослідника: знання і досвід не приходять самі, отже, вирішення проблем дослідження – це щоденний труд, терпіння, здатність визнавати помилки і починати роботу знову, професіоналізм, постійна самоосвіта, допитливість і прагнення дійти до суті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библиотечковедческие исследования (методология и методика). – М., 1978.
2. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник / М. Т. Білуха. – Київ : АБУ, 2002. – 480 с. : іл.
3. Васильев И. Г. Социологические исследования в библиотеках : практ. пособие / И. Г. Васильев, М. Е. Илле, Д. К. Равинский. – СПб. : Профессия, 2002. – 176 с. – (Серия «Библиотечный практикум»).
4. ДСТУ 3008-95 Документація. Звіти у сфері науки і техніки [Електронний ресурс] : структура і правила оформлення : текст. дані. – Режим доступу : [http // sumdu.edu.ua/images/stories/scientific_inf/research/dstu_3008-95pdf](http://sumdu.edu.ua/images/stories/scientific_inf/research/dstu_3008-95pdf)
5. Зосимов А. М. Дисертаційні помилки : монографія / А. М. Зосимов, В. П. Голік. – 3-тє вид., допов. і випр. – Харків : ІНЖЕК, 2005. – 216 с.
6. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв, О. М. Яцій. – О. : ПНЦ АПН України : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001. – 218 с.
7. Крейденко В.С. Библиотечные исследования. Научные основы : учеб. пособие / В. С. Крейденко . – М., 1983.
8. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. В. Крушельницька . – Київ : Кондор, 2003. – 192 с.
9. Мигаль В. Д. Теорія і методи наукової творчості : навч. посіб. / В. Д. Мигаль. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – 424 с.
10. Соціологічні дослідження в бібліотеках : методика організації та проведення / укладач І. Є. Луньова. – 2-ге вид. – Дніпропетровськ : ДОУНБ, 2006. – 97 с.
Програма і методика дослідження «Студент вузу – користувач ДОУНБ». – С. 67-94.
11. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
12. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади) : навч. посіб. / укладач М. С. Дороніна. – 2-ге вид., випр. і допов. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 104 с.
13. Урсу Н. О. Теорія і практика наукових досліджень : навч.-метод. посіб. для студентів худож. та худож.-пед. спеціальностей вищ. навч. закладів / Н. О. Урсу, В. Г. Паньков, І. В. Березіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 104 с.

Основні визначення

Аналіз – розчленування предмета пізнання, абстрагування його окремих сторін.

- 1) Метод дослідження, який включає в себе вивчення предмета за допомогою уявного або реального розчленування його на складові елементи (частини об'єкта, його ознаки, властивості, відношення). Кожна із виділених частин аналізується окремо у межах єдиного цілого. Протилежне – синтез.
- 2) Синонім наукового дослідження взагалі.

Аналіз документів – метод збору первинних даних, за яким документи використовуються як головне джерело інформації. Частіше виділяють два основних методи аналізу документів : неформалізований (**традиційний аналіз документів**) і формалізований (**контент-аналіз**). У бібліотеках використовують також **бібліографічний метод**.

Аналітичне дослідження – найбільш поглиблений вид аналізу, метою якого є не тільки опис структурних елементів явища, що вивчається і розглядається, а й з'ясування причин, що лежать в його основі і зумовлюють характер поширення, якість та інші притаманні йому риси.

Анкета – спеціально розроблений дослідниками (спеціалістами) опитувальний лист для отримання інформації шляхом опитування респондентів. Використовується при проведенні соціологічних, політичних, маркетингових досліджень для оцінки поточної ситуації (стану справ) або визначення перспектив (прогнозу) розвитку досліджуваних процесів.

Бібліографічний метод – метод вивчення документів. Суть методу полягає в опису документів за стандартною методикою, наданні характеристики змісту у вигляді анотації або реферату, а також в її групуванні за різними ознаками і оформленні у вигляді бібліографічного покажчика. В сукупності бібліографічна інформація віддзеркалює документальні потоки і масиви. Кожне дослідження починається з аналізу документів за темою, яка досліджується, і завершується складанням бібліографічного списку. Бібліографічний метод передбачає якісний відбір документів з формулюванням відповідних критеріїв. Способи групування матеріалу (систематичний, тематичний, логічний, хронологічний, абетковий і т. ін.) дозволяють дати характеристику масиву (або потоку) документів за певними ознаками.

Вибірка – сукупність об'єктів, обраних довільно з **генеральної сукупності**. На основі дослідження вибірки роблять висновок про всю генеральну сукупність.

Вторинні дані – внутрішня документація організацій, статистичні дані, результати маркетингових і соціологічних досліджень, проведених раніше (це дані, опрацьовані раніше іншими дослідниками). Вторинні дані можна знайти в періодичних виданнях, на сайтах урядових організацій, дослідницьких агенцій, у наукових статтях, звітах і т. ін.).

Генеральна сукупність – сукупність усіх об'єктів, що підлягають дослідженню. Обсяг генеральної сукупності, тобто число об'єктів дослідження може бути досить великим, а інколи і нескінченним. Інколи неможливо дослідити всі об'єкти генеральної сукупності, тому дослідження проводять на основі **вибірки**.

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення якогось явища і яке потребує перевірки на досліді і теоретичного обґрунтування для того, щоб стати

достовірним науковим знанням. Від простого припущення гіпотеза відрізняється кількома ознаками. Це:

- а) відповідність фактам, на основі яких і для обґрунтування яких вона створена;
- б) можливість перевірки;
- в) можливість застосування в практиці;
- г) відносна простота.

Дані дослідження – це структурована та формалізована інформація, яку було зібрано в ході дослідження.

Дедукція – хід наукової думки від загального до конкретного.

Емпіричні дослідження – спостереження і дослідження конкретних явищ, експеримент, а також узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження і експерименту, впровадження їх у практичну діяльність. Емпіричні дослідження використовуються для відповіді на емпіричні питання, які повинні бути точно визначені згідно з даними.

Експеримент – один з методів пізнання, цілеспрямоване вивчення об'єкта з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначаються певною пошуковою ідеєю. Його проведення передбачає створення експериментальної ситуації шляхом зміни звичних умов функціонування об'єкта, що вивчається.

Індукція – хід наукової думки від конкретного знання до загальних положень.

Інструментарій дослідження – сукупність методичних і технічних засобів проведення дослідження, яка містить методики збору первинних даних і різноманітні способи аналізу і подання даних (анкети, бланки аналізу запиту, схема аналізу читацьких формулярів, інструкції для тих, хто буде збирати інформацію).

Інтерв'ю – це різновид опитування, який проходить за певним планом і з певною метою та має в основі безпосередній контакт спеціально навченого інтерв'юера з респондентом. Інтерв'ю – це цілеспрямована бесіда, з'ясування важливої інформації, нових даних.

Категорія – основне логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відносини, які існують у реальній дійсності.

Кількісні дані – це дані, представлені у чисельному вигляді.

Конкретно-наукові методи – методи, які використовуються в рамках конкретної науки. Будь-яка наука має свій арсенал специфічних наукових методів, які тісно пов'язані із загальнофілософськими та загальнонауковими методами. Серед конкретно-наукових методів, використовуваних дослідниками бібліотечної справи, частіше зустрічаються методи з вивчення (аналізу) бібліотечних документів (аналіз планів-звітів, книжкових формулярів, журналів обліку бібліографічного попиту та ін.), бібліографічний метод.

Контент-аналіз – це переклад у кількісні показники масової текстової (або записаної на плівку) інформації з наступною статистичною її обробкою.

Лабораторне дослідження – це дослідження, що проводиться в спеціально створених умовах.

Маркетингове дослідження (в бібліотеці) – різновид аналітичного дослідження, завданням якого є планомірне вивчення попиту користувачів на інформаційні та інші послуги. На основі результатів такого дослідження приймаються стратегічні рішення щодо діяльності сучасної бібліотеки.

Метод експертних оцінок – це один з основних методів наукового прогнозування, який ґрунтується на припущенні, що на основі думок експертів

можна збудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкта прогнозування. Цей метод застосовують для аналізу у випадках, коли завдання не можна формалізувати і взаємозв'язок причин і наслідків не зовсім зрозумілий, а значення і якість параметрів, що цікавлять дослідника, не піддаються безпосередньому вимірюванню, коли немає достатньої інформації для дослідження того чи іншого явища.

Методика – опис конкретних прийомів, способів пізнання.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій для проведення конкретного дослідження.

Методологія – вчення про способи, прийоми та операції практичного або теоретичного засвоєння дійсності, тобто шлях пізнання (логіка, методи, принципи і способи).

Описове дослідження більш складний вид аналізу (ніж розвідувальне дослідження). Передбачає отримання таких емпіричних даних, які дають відносно цілісне уявлення про явище, яке вивчає дослідження. Потребує складної програми і більшого арсеналу методів, що дозволяє класифікувати елементи аналізу. Таке дослідження використовують, коли об'єктом аналізу є відносно велика група людей з різноманітними характеристиками (проводять порівняння та співставлення характеристик, виявляють наявність або відсутність зв'язків між ними).

Опитування – це збір первинної інформації шляхом безпосередньої (бесіда, інтерв'ю) або опосередкованої (анкета) взаємодії дослідника з опитуваними (респондентами).

Панельне дослідження – різновид повторного дослідження, вивчення того самого об'єкта з визначеним часовим інтервалом за тими самими методикою і програмою.

Ті самі питання ставлять тим самим особам через регулярні проміжки часу, що дає можливість порівнювати і аналізувати результати.

Первинні дані – це дані, які збираються в ході самого дослідження. На відміну від вторинних даних, первинні є унікальними в тому сенсі, що дослідник отримує їх вперше для завдань свого дослідження.

Пілотажне дослідження (див. Розвідувальне дослідження).

Повторні дослідження – декілька досліджень, які проводяться послідовно через визначені проміжки часу і дозволяють отримати дані, що характеризують змінення об'єкта. Такі дослідження здійснюються завдяки єдиній програмі та інструментарію.

Показник – свідчення, доказ, ознака чого-небудь. Наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь.

Поняття – думка, що узагальнює та виокремлює предмети, явища за певними ознаками, відображає суттєві його якості, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта, сукупність поглядів на що-небудь.

Порівняльні дослідження – це дослідження, які використовують у тих випадках, коли необхідно порівняти характеристики досліджуваного об'єкта чи проблеми в часі, або різні об'єкти в тій самій якості в той самий час. Найчастіше дослідження змін у часі проводять у режимі моніторингу з встановленою періодичністю опитувань.

Прикладні дослідження – це дослідження, які мають практичні цілі – їх результати призначені для безпосереднього використання в практиці.

Принципи (наукові) – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

Процедура дослідження – визначена послідовність дій, спосіб організації проведення дослідження.

Репрезентативність (вибірки) – здатність вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності.

Респондент – учасник інтерв'ю, соціологічного опитування або психологічних тестів. Особа, яка відповідає на запитання інтерв'юера, кореспондента або анкети. Людина, яка виступає в ролі джерела первинної інформації про явища і процеси, котрі досліджуються.

Розвідувальне дослідження (або пілотне, пілотажне, зондажне) – найменш складний вид аналізу. Він базується на спрощеній програмі і простому інструментарії. Використовується на попередньому етапі перед масштабним вивченням процесу або явища для отримання первинної інформації. Потреба в розвідувальному дослідженні виникає тоді, коли проблема мало або зовсім не вивчена.

Синтез – поєднання абстрагованих сторін предмета і відображення його як конкретної цілісності; метод вивчення об'єкта у його цілісності, в єдиному і взаємному зв'язку його частин. У процесі наукових досліджень синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати частини предмета, розчленованого у процесі аналізу, встановити їх зв'язок і пізнати предмет як єдине ціле.

Соціально-демографічні характеристики – це блок запитань, який розміщують у кінці анкети. До соціально-демографічних характеристик належать: вік, стать, рівень освіти, спеціальність та стаж трудової діяльності, професійний досвід роботи або навчання, національність.

Техніка дослідження – це сукупність спеціальних дій при використанні того чи іншого методу.

Точкове (разове) дослідження – це дослідження, яке надає інформацію про стан об'єкта аналізу і кількісні характеристики об'єкта на момент його вивчення.

Традиційний аналіз документів – якісний аналіз документів. Базується на сприйнятті, осмисленні та інтерпретації змісту документів відповідно до мети дослідження. Метод припускає висунення гіпотез, ретельне вивчення змісту, логіки тексту, обґрунтованість і достовірність інформації, визначення придатності, надійності та можливостей використання отриманих знань.

Факт (науковий) – знання в формі ствердження, достовірність якого встановлена. В науці факт є елементом, що становить основу наукового знання. Система певних наукових фактів дозволяє зробити емпіричне узагальнення.

Фундаментальні дослідження проводять з науковими цілями: спростування або підтвердження теорії; поповнення знань про дисципліну. Отримання нових знань в фундаментальному дослідженні не залежить від перспектив їх застосування. В таких дослідженнях теоретичний рівень має перевагу перед емпіричним.

Якісні дані – це нечислові дані, вербальна (словесна) інформація, яка описує процеси та явища в конкретній сфері.

ДОДАТОК 2
Формулювання складових дослідження в наукових роботах

№	Тема	Мета	Завдання	Об'єкт	Предмет	Методи
1	«Бібліотечна селекція в документах у умовах інформатизації». 2006 р.	Розробка теоретико-організаційних засад бібліотечної селекції документів в умовах трансформаційних змін у діяльності бібліотек.	<p>1. Здійснити періодизацію наукових уявлень вітчизняних дослідників стосовно проблем бібліотечної селекції документів та виникнення селективних підходів до формування бібліотечного фонду.</p> <p>2. Визначити головні напрями сучасних досліджень проблем бібліотечної селекції документів в умовах існуючого електронного середовища функціонування бібліотек.</p> <p>3. Виявити основні види бібліотечної селекції документів, співвідношення та взаємодію між ними в умовах інформатизації.</p> <p>4. Визначити відмітні ознаки первинного відбору документів у фондах сучасних бібліотек.</p> <p>5. Обґрунтувати системність технології бібліотечної селекції документів в умовах інформатизації.</p> <p>6. Охарактеризувати завдання підготовки бібліотечних кадрів у сучасних умовах.</p>	Бібліотечна селекція документів.	Становлення комплексної технології бібліотечної селекції документів в умовах сучасного інформаційного середовища.	Методи: порівняльний; факторний; термінологічного аналізу; індукції; дедукції; критичного аналізу публікацій; моделювання; вербальної аргументації.
2	«Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (1980-1990-ті роки)».	Реконструкція розвитку та визначення змісту наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні як основи для побудови її моделі та	<p>1. Обґрунтувати теоретико-методичні засади дослідження і розробити концептуальну модель бібліотечної технології (БТ) як засобу її наукового пізнання та наукової репрезентації.</p> <p>2. Дослідити основні елементи моделі в їх розвитку, взаємодії і взаємозалежності.</p> <p>3. Проаналізувати структурно-</p>	Бібліотечна технологія як цілісна динамічна система, орієнтована на	Історико-бібліотечно-знавчий аналіз наукових уявлень про технологічне оновлення	Застосовано системний та структурно-функціональний методи, що дало можливість розглянути БТ як динамічну систему у взаємозв'язку і взаємозалежності її структури і функцій та побудувати концептуальну модель технології.

1996 р.	обґрунтування перспективних напрямів розвитку.	<p>функціональну трансформацію технології.</p> <p>4. <u>Визначити</u> вплив на технологію новітніх засобів її реалізації.</p> <p>5. <u>Дослідити</u> еволюцію технологічних знань.</p> <p>6. <u>Обґрунтувати</u> перспективні напрями розвитку БТ в Україні.</p>	забезпечення ефективної реалізації соціальних функцій бібліотеки.	бібліотек України в умовах динамічних змін українського суспільства.	
3	<p>Мета роботи полягає у <u>виявленні</u> основних напрямів формування та розвитку мережі бібліотек України XIX-початку XX ст. в контексті регіональних досліджень, а також в документальному та теоретичному обґрунтуванні тенденцій та специфіки їх діяльності.</p>	<p>1. <u>Проаналізувати</u> стан дослідженості обраної теми в історіографії, визначити повноту її джерельного забезпечення.</p> <p>2. <u>Простежити</u> процес формування бібліотечної мережі регіону в межах суспільно-політичного та історико-культурного розвитку краю XIX – початку XX ст.</p> <p>3. <u>Виявити</u> основні види бібліотек на території Півдня України протягом XIX-XX ст.</p> <p>4. <u>Здійснити</u> аналіз формування книжкових фондів в бібліотеках Півдня України;</p> <p>5. <u>Дослідити</u> культурно-освітню та суспільну роль книгозбірень.</p> <p>6. <u>З'ясувати</u> основні тенденції розвитку бібліотечної мережі регіону досліджуваного періоду.</p> <p>7. <u>Сформулювати</u> пропозиції щодо подальшого розвитку наукових студій бібліотечної мережі Півдня України в контексті регіональних історико-культурологічних досліджень.</p>	Мережа бібліотек Півдня України XIX-початку XX ст.	Особливості формування та тенденції розвитку мережі бібліотек Півдня України XIX-початку XX ст.	Застосовано сукупність методів історичного дослідження: історико-порівняльний, хронологічний, конкретно-історичний, історіографічний і джерелознавчий аналіз документів; аналітико-синтетичний метод обробки документів; типологічний метод.
4	<p>Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та</p>	<p>1. <u>Проаналізувати</u> сучасні бібліотекознавчі концепції, де розвиток бібліотечної професії розглядається як розкриття й зростання її сутнісних можливостей.</p>	Розвиток бібліотечної професії в	Сучасні концепції і напрями розвитку	Застосовано поліаспектний аналіз з використанням загальнотеоретичних методів пізнання; соціологічних методів

<p>сучасні концепції та напрями». 2002 р.</p>	<p><u>узагальненні</u> сучасних концепцій розвитку бібліотечної професії, створенні концептуальної моделі перспективних напрямів її інтегрування у бібліотекознавство, практику обслуговування населення, управління бібліотекою.</p>	<p>2. <u>Відстежити</u> наукові пропозиції інформаціології, культурології, соціології, психології, педагогіки в аспекті їх інтеграції у теорію бібліотечної професії. 3. <u>Розглянути</u> зміст понять комплексу «розвиток бібліотечної професії». 4. <u>Конкретизувати</u> особливості розвитку бібліотечної професії в аспектах демократизації та інформатизації суспільства, управління змінами в бібліотеці. 5. <u>Розробити</u> концептуальну модель розвитку бібліотечної професії в умовах демократизації та інформатизації суспільства. 6. <u>Розробити</u> наукові рекомендації щодо розвитку бібліотечної професії, наголошуючи на змісті діяльності бібліотекаря в умовах гуманізації суспільства, інтелектуальної свободи та інформатизації бібліотечної справи.</p>	<p>Україні.</p>	<p>бібліотечної професії в Україні.</p>	<p>оцінки суспільних впливів на зовнішнє і внутрішнє середовище бібліотеки; соціально-психологічних методів з'ясування змісту і діалогічного характеру взаємодії бібліотекарів і читачів; теоретико-бібліотекознавчих методів аналізу концепцій і перспективних напрямів діяльності бібліотеки. Аналіз сучасного стану розробки проблематики бібліотечної професії здійснено шляхом контент-аналізу і змістовного відбору дисертацій, монографій, фундаментальних підручників. Теоретичне спрямування роботи, її загальна мета зумовили надання переваги таким методам теоретичного пізнання, як аналіз, систематизація та класифікація отриманих даних, контент-аналіз.</p>
<p>5 «Рукописна книга XVI ст. в Україні. Основні засади кодикологічного опису». 2003 р.</p>	<p><u>Визначення</u> основних характеристик рис української книжності XVI ст. та <u>вдосконалення</u> методики дослідження цього періоду із застосуванням наукових методів кодикології та кодикографії, 3</p>	<p>1. <u>Виявити</u> та <u>атрибутувати</u> кириличні рукописні книги XVI ст. з різних за походженням колекцій та зібрань ІР НБУВ. 2. <u>Визначити</u> основні параметри ідентифікації та атрибуції рукописної книги за допомогою методів палеографії, філігранології, дипломатики, історії української мови та літератури, що є специфічними для рукописної книги XVI ст. 3. На основі розроблених в ІР методики кодикографування та кодикологічної моделі <u>сформуувати</u> структуру зберігання</p>	<p>Рукописні кириличні книги XVI ст., що зберігаються в ІР НБУВ.</p>	<p>Узагальнюючі характеристики української РК XVI ст., а також методологія досліджень РК цього періоду, що охоплює коло кодикологіч-</p>	<p>Основними методами дослідження є як загальнонаукові – історико-порівняльний, хронологічний, статистичний, метод структурно-функціонального аналізу, так і спеціальні – кодикологічний, джерелознавчий, текстологічний та палеографічний в контексті літературознавчого та мовознавчого аналізу РК.</p>

		<p>використання методів спеціальних історичних та філологічних дисциплін, а також апробація сучасних електронних баз даних для наукових досліджень кириличної рукописної книги.</p>	<p>описів у базі даних «Кодекс» та заповнити її даними кодикологічного аналізу кожної кириличної рукописної книги XVI ст., поступово розвиваючи структуру бази даних відповідно до завдань узагальнюючого дослідження.</p> <p>4.3 <u>ясувати</u> специфічні особливості рукописно-книжної культури XVI ст. в Україні та визначити основні напрями кодикологічного дослідження історії української книжної писемності цього періоду.</p>		<p>них, мовознавчих та літературознавчих питань рукописної книжності XVI ст.</p>	
<p>6 «Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методологічний аспект». 2006 р.</p>	<p><u>Обґрунтування</u> теоретико-методологічних задач оптимізації системи документопостачання фондів бібліотек України в умовах ринкової економіки та інформатизації суспільства.</p>	<p>1. <u>Дослідити</u> еволюцію наукових підходів до створення системи документопостачання бібліотечних фондів.</p> <p>2. <u>Обґрунтувати</u> методологічний інструментарій дослідження для формування теорії документопостачання як комплексу наукових знань, спрямованих на визначення сутності явищ даної предметної сфери.</p> <p>3. <u>Уточнити</u> понятійний апарат предметної сфери «документопостачання бібліотечних фондів».</p> <p>4. <u>Установити</u> системні властивості та характеристики документного потоку як фактора інституалізації джерел і способів документопостачання.</p> <p>5. <u>Виявити</u> закономірності розвитку системи документопостачання бібліотечних фондів.</p> <p>6. <u>Визначити</u> періодизацію виникнення та розвитку складових системи документопостачання бібліотечних фондів, дослідити сучасний стан її</p>	<p>Система документопостачання бібліотечних фондів.</p>	<p>Оптимізація системи документопостачання фондів бібліотек України в умовах ринкової економіки та інформатизації суспільства.</p>	<p>Методологічний апарат дослідження загальнонаукові підходи до пізнання: системний, інформаційний, соціокультурний. Для досягнення поставленої в роботі мети застосовано такі дослідницькі методи: історико-генетичний, термінологічний, класифікаційний, концептуального моделювання, логістичний та ін.</p>	

			<p>функціонування.</p> <p>7. <u>Обґрунтувати</u> перспективні напрями оптимізації системи документопостачання фондів бібліотек України, запропонувати механізми гармонізації функціонування її традиційної та електронної складових в умовах інформатизації суспільства.</p> <p>8. <u>Розробити</u> концептуальну модель системи документопостачання фондів бібліотек України як підґрунтя для побудови оптимальних організаційних моделей документопостачання бібліотек різних типів і видів.</p> <p>9. <u>Розробити</u> загальнотеоретичні засади вдосконалення Єдиної загально-професійної підготовки фахівців для видавничо-книготорговельної та бібліотечної галузей.</p>	<p>Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг.</p>	<p>Методологічними засадами дослідження соціокомунікативний, системно-діяльнісний, інформаційний підходи. На різних етапах дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення; джерелознавчий пошук і контент-аналіз основних публікацій за темою дослідження використано для визначення стану розробленості наукової проблеми; метод моделювання – для розроблення концептуальної моделі системи наскрізних і планових соціологічних</p>
7	<p>«Соціологічні дослідження як комунікаційний складник системи менеджменту якості бібліотечних послуг» 2011 р.</p>	<p><u>Розробка</u> концептуальних засад ефективного впровадження соціологічних досліджень як комунікаційного складника системи менеджменту якості бібліотечних послуг.</p>	<p>1. <u>З'ясувати</u> рівень наукової розробки теоретико-методичних бібліосоціологічних досліджень.</p> <p>2. <u>Визначити</u> теоретичне підґрунтя та методи дослідження.</p> <p>3. <u>Виявити</u> основні етапи розвитку соціологічних досліджень бібліотек України та чинники, що впливають на особливості й напрями їх розгортання.</p> <p>4. <u>Дослідити</u> сучасний стан оцінювання якості бібліотечних послуг за допомогою соціологічних методів.</p> <p>5. <u>Науково обґрунтувати</u> концептуальну модель реалізації системних соціологічних досліджень як комунікаційного складника.</p>	<p>Соціологічні дослідження бібліотек</p>	<p>Соціологічними засадами дослідження соціокомунікативний, системно-діяльнісний, інформаційний підходи. На різних етапах дослідження використовувалися загальнонаукові і спеціальні методи: аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення; джерелознавчий пошук і контент-аналіз основних публікацій за темою дослідження використано для визначення стану розробленості наукової проблеми; метод моделювання – для розроблення концептуальної моделі системи наскрізних і планових соціологічних</p>

	8	<p>«Спецвиди технічних документів: книгознавчий та бібліографічний аспекти». 2006 р.</p>		<p><u>Узагальнення</u> теоретичних та методичних питань, пов'язаних зі спеціальними видами технічних документів, практичного досвіду інформаційно-бібліографічної роботи провідних установ НСНТІ зі спеціальними технічних документів; оцінка сучасного стану та визначення перспективних напрямів створення бібліографічної інформації про ці документи.</p>		<p>Спецвиди технічних документів.</p>		<p>досліджень як інформаційно-комунікаційного складника системи менеджменту якості бібліотечних послуг; історико-генетичний метод – для визначення основних етапів розвитку бібліосоціологічних досліджень; соціологічні методи (спостереження, опитування, анкетування) – для вивчення сучасного стану оцінювання користувачами якості бібліотечних послуг.</p>
				<p>1. <u>З'ясувати</u> ступінь науково-теоретичного опрацювання теми і визначити необхідну для дослідження джерельну базу. 2. <u>Простежити</u> історію змін характеристик системи спецвидів технічних документів за 1992-2005рр. 3. <u>Здійснити</u> аналіз та уточнення базових понять дослідження. 4. На основі вивчення особливостей функцій, структури та змістового наповнення кожного із спецвидів технічних документів, <u>дати</u> їх типологічну характеристику. 5. <u>Розробити</u> типологічну класифікацію СТД. 6. <u>Виявити</u> та охарактеризувати бібліографічні видання, що облікують патентні документи, нормативні документи зі стандартизації, промислові каталоги. 7. <u>Здійснити</u> порівняльний аналіз пошукових можливостей вітчизняних електронних джерел інформації про спец-</p>		<p>Типологічні особливості спецвидів технічних документів України та методи бібліографування зазначених документів.</p>		<p>Методологічною базою дослідження є методи історичного джерелознавства, книгознавчі та бібліографознавчі методи: термінологічного аналізу, аналізу бібліографічних посібників як джерел бібліографічної інформації.</p>

	9	<p>«Типологія наукових документів: історія та сучасний стан». 1997 р.</p>	<p><u>Характеристика</u> структури жанрового складу типологічної схеми документів – джерел наукової інформації, на основі аналізу процесу їх еволюції.</p>	<p>види технічних документів. 8. <u>Визначити</u> основні напрями подальшої організації бібліографічної роботи з цими документами.</p>	<p>Типологічна схема НД.</p>	<p>Розвиток будови і змісту типологічної системи НД.</p>	<p>У сукупності використаних методів дослідження провідну роль відіграє типологічний метод. Визначення критерію типологічного поділу НД зумовило використання функціонального методу. Дослідження генезису і розвитку типологічної схеми НД проводилось із залученням методів історичної класифікації та порівняльно-історичного аналізу. Прогнозно-аналітичний метод допоміг розглянути основні перспективи розвитку жанрово-типологічної будови документальних джерел наукової інформації в найближчому майбутньому.</p>
--	---	---	--	--	------------------------------	--	--

Побудова анкети. Правила формулювання запитань для анкети. Види запитань

Побудова анкети

1. Структура анкети

Кожне опитування вимагає власної унікальної анкети, але всі вони мають загальну структуру.

1. **Вступ** – звернення до респондента з проханням взяти участь в опитуванні; вказуються тема і мета опитування, називається організація, що його проводить, пояснюється техніка заповнення анкети. Підкреслюється анонімний характер її заповнення, а також висловлюється подяка за участь в анкетуванні.
2. **Початок** – найбільш прості, нейтральні за змістом запитання анкети. Вони забезпечують установку на співпрацю.
3. **Середина** – тут більш складні запитання, що потребують аналізу, роздумів.
4. **Кінець** – тут, як правило, розміщують так звану «паспортичку», тобто запитання про стать, вік, фах тощо, тобто запитання про особистість респондента, але тільки ті з них, що важливі для теми анкетування.

2. Етапи складання анкети

1. Визначення мети анкетування, кола та числа респондентів, побудова гіпотези – наукового припущення щодо результату анкетування.
2. Компоновка запитань (від простих до більш складних, від загальних до конкретних).
3. Здійснення логічного контролю анкети (перевірка відповідності кожного із запитань меті анкетування та правилам складання питань).
4. Апробація – проведення пробного анкетування в нечисленній групі людей для перевірки ставлення респондентів до опитування та їх реакції на запитання анкети. Реєструються всі значні утруднення, пов'язані з технікою заповнення анкети, нерозумінням змісту запитань, окремих слів. За результатами апробації до анкети вносяться необхідні виправлення.

Правила формулювання запитань для анкети

1. Вибір форми запитання (відкриті, закриті, напівзакриті; прямі-непрямі) залежить, по-перше, від змісту інформації, яку дослідник хоче отримати; по-друге, від знання/незнання дослідником усіх можливих варіантів відповідей.
2. Наявність варіантів відповідей, що дозволяють висловити невизначену думку («важко відповісти», «не знаю», «іноді») сприяє підвищенню достовірності відповідей, проте переважання таких відповідей свідчить або про відсутність у опитуваних власної думки, або про непридатність запитання для отримання потрібної інформації, або про небажання респондента відповідати.

3. Запитання не повинне відкривати задум автора, схилити до певної відповіді.
4. Має значення послідовність запитань.
5. Формулювання запитань не повинні містити незрозумілих для респондента термінів та понять, неоднозначних чи розпливчастих формулювань, тобто мають бути точними і зрозумілими.
6. Анкета повинна мати не більше 20-25 запитань.
7. Слід обмежувати кількість відкритих запитань (респондент має вписати свій варіант відповіді). Такі відповіді вимагають багато часу.

Види запитань

1. За предметним змістом запитання поділяються на:

- **Запитання про факти.** Метою цих запитань є отримання інформації про конкретні соціальні явища та події, про стан справ у трудовому колективі, про реальну поведінку оточення у ситуації, що склалася. Запитання цього виду покликані констатувати певні об'єктивні факти. До запитань про факти відносяться також питання демографічної частини анкети (паспортички).

Наприклад:

Які відносини переважають у вашому колективі?

1. У нас дружний колектив. Ми допомагаємо один одному.
2. Ми не дуже дружні, але й не сваримося.
3. У нас кожен сам за себе.
4. Роботі нашого колективу заважають конфлікти та протистояння.

- **Запитання про знання.** Їх мета полягає в розкритті того, що знає і що може викласти респондент. Як правило, це запитання екзаменаційного типу, що мають за мету виявити рівень поінформованості респондента у певній галузі. Такі запитання можуть містити завдання, експериментальні ігрові ситуації, вирішення яких потребує від респондента використання певних навичок, знання конкретних фактів, подій, імен.

Наприклад:

Як ви розумієте поняття «дискримінація жінок»?

1. Це упереджене ставлення до жінок.
2. Це конкретні дії, що обмежують права та можливості жінок у суспільстві.
3. Це різновид насильства.
4. Свій варіант (вказати) _____

- **Запитання про думку.** Ці запитання спрямовані на фіксацію фактів, побажань, очікувань, планів на майбутнє та можуть стосуватися будь-яких проблем та особистості респондента. Відповіддю в цьому випадку виступають оціночні судження, засновані на індивідуальних поглядах. Через думки виявляється ставлення людини до тих чи інших подій.

Наприклад:

На Вашу думку, кому простіше влаштуватися на високооплачувану роботу:

1. Чоловікові.
2. Жінці.
3. Не бачу різниці.

- **Запитання про мотиви.** Ці запитання покликані виявити суб'єктивні уявлення людини про мотиви власної діяльності, поведінки. Відповідь лише на одне

запитання про мотиви не може дати справжньої картини мотиваційної діяльності, для цього необхідним є цілий комплекс запитань.

Наприклад:

І. Чому Ви працюєте саме в цій бібліотеці? (Оберіть один з варіантів відповіді)

1. Стабільні виплати зарплатні.
2. Режим роботи.
3. Можливість кар'єрного зростання.
4. Немає інших варіантів працевлаштування за фахом.
5. Порядок преміювання, стимулювання.
6. Наявність дружнього колективу.

*ІІ. Працюючи в бібліотеці, Ви прагнете:
(Оберіть один з варіантів відповіді)*

1. Добитися визнання та поваги.
2. Заробляти на життя.
3. Розвивати свої здібності.
4. Спілкуватися з однодумцями.
5. Зробити кар'єру.

2. За власною логічною природою запитання поділяються на:

- **Основні запитання.** Це більшість запитань анкети або опитувальної картки. Вони безпосередньо спрямовані на розкриття теми дослідження.

- **Питання-фільтри.** Ці запитання служать для виключення некомпетентних осіб з теми, що досліджується, або для виокремлення частини респондентів з усього масиву опитаних за певною ознакою. Коли немає питань-фільтрів, а вибірка неоднорідна (наприклад, в неї потрапили і сімейні і неодружені, а ви цього ще не знаєте), існує небезпека отримати невірну інформацію. Припустимо, про зміни в сім'ї будуть відповідати і ті, у кого її немає.

- **Контрольні запитання.** Служать для перевірки стійкості, правдивості, несуперечливості відповідей, ширості респондента. По суті, контрольні запитання – це ті самі запитання, але сформульовані інакше. В анкеті або опитувальній картці контрольні питання розташовуються на деякій відстані одне від одного.

Наприклад:

Спочатку можна запитати про те, наскільки респондент задоволений своєю роботою, через кілька запитань поставити перше контрольне запитання: «*Чи хотіли б Ви перейти на іншу роботу?*». Потім друге, непряме: «*Припустимо, що з якихось причин Ви тимчасово не працюєте. Повернулися б Ви на колишнє місце роботи?*». Зіставлення відповідей на три питання дає інформацію про щирість респондента. Якщо виявлено протиріччя у відповідях, результати бракуються.

- **Запитання, що наводять на думку.** Допомагають респонденту вірно осмислити питання, пояснюють, що саме має на увазі автор запитання, допомагають дати точну відповідь.

Наприклад:

Сучасне життя змінюється під впливом технологічних інновацій, що робить актуальним питання гуманізації суспільства. У процесі вирішення цих питань значну роль відіграють бібліотеки. Чи підтримуєте ви цю думку?

1. Так.
2. Ні.
3. Важко відповісти.

3. За власною психологічною функцією, що визначає ставлення респондента до самого факту анкетування та до тих запитань, на які він відповідатиме, останні поділяються на:

- **Контактні запитання.** Служать для встановлення контакту з респондентом. Їх мета – зацікавити опитуванням, заохотити людину взяти в ньому участь. Як правило, це перше або одне з перших запитань анкети. За формою воно має бути досить простим, стосуватися самого респондента, налаштувати його на зацікавлену участь в опитуванні. Головна функція цього виду запитань – полегшити взаємодію з респондентом під час опитування, налаштувати його на найбільш повне та щире висловлення власної думки на сутність проблеми, що досліджується.

Наприклад:

Що на сьогоднішній момент для Вас є найважливішим?

- 1) Робота та кар'єра.
- 2) Родина.
- 3) Робота та родина водночас.

Контактне запитання має охоплювати всіх респондентів, воно в жодному разі не може бути питанням-фільтром.

- **Буферні запитання.** Використовуються лише в тих опитуваннях, що складаються з кількох тематичних блоків. Метою цього виду запитань є переключення уваги респондента при переході від однієї теми до іншої, тобто такі питання починають новий блок і дозволяють респонденту усвідомити, що починається нова тема. Ці питання логічно впорядковують і стилістично врівноважують анкету.

Наприклад:

Щойно ми з Вами обговорили значення бібліотеки для суспільства. Тепер просимо вас дати відповіді на запитання щодо Вашого особистого ставлення до нашої бібліотеки.

Відсутність буферних запитань створює ефект хаотичного «перестрибування» з теми на тему. У респондента може скластися відчуття, що з ним не ведуть розмову, а використовують, примушують надати необхідну інформацію.

- **Прямі запитання.** Спрямовані на з'ясування ставлення респондента до проблеми, що аналізується. Іноді прямі запитання називаються питаннями «в лоб», оскільки вони спрямовані на виявлення думки самого респондента за темою опитування.

- **Непрямі або опосередковані запитання.** Відповідаючи на ці запитання, респондент відповідає від імені групи, колективу у безособовій формі, що дозволяє йому приховати свою позицію, зняти з себе відповідальність за власну відповідь та посилити її критичний аспект. Окрім того, непрямі питання ставляться і тоді, коли прямі питання ставити не зовсім коректно або є припущення, що на них не дадуть щирих відповідей. Це ситуації, що стосуються приватних, інтимних сторін людського життя або їх ставлення до влади, до свого керівника тощо.

Наприклад:

Якби Ви постали перед вибором: працювати під керівництвом чоловіка або жінки, кого б Ви обрали?

1. Жінку.
2. Чоловіка.
3. Не бачу різниці.
4. Важко відповісти.

Непрямі запитання можуть бути сформульовані у вигляді ототожнення власних оцінок, думок, способу життя респондента з думками, оцінками та способом життя тих соціальних груп (близького оточення), з якими респондент себе ідентифікує.

Наприклад:

Як більшість Ваших знайомих ставиться до жінки-лідера, жінки-керівника?

1. Негативно.
2. Позитивно.
3. Нейтрально.
4. Важко сказати.

Відповідь на це запитання дає ту інформацію, сенс і значення якої напевно поділяє сам респондент, хоча зовні він виступає при цьому як стороння людина.

4. За характером відповідей є:

- **Відкриті запитання.** Передбачають оригінальну, вільну відповідь у вигляді слова, речення або кількох речень. Формально ці питання виділяються тим, що за ними залишають кілька пустих рядків, які потрібно заповнити.

Наприклад:

Назвіть основні якості працівника наукової бібліотеки: _____

- **Закриті запитання.** Відповіді на ці запитання передбачають вибір одного із запропонованих варіантів. Такі запитання досить легко обробити, але існує небезпека нав'язати респонденту свої відповіді.

Наприклад:

Яким чином Ви можете оцінити власну соціальну захищеність сьогодні?

1. Повна соціальна захищеність.
2. Недостатня соціальна захищеність.
3. Немає соціальної захищеності.
4. Важко відповісти.

- **Напівзакриті запитання.** Поряд з набором варіантів відповідей респонденту надається можливість висловити власну думку з досліджуваної проблеми.

- **Запитання-меню.** Це закриті запитання, але в них дозволяється обрати не один, а декілька варіантів відповідей.

Наприклад:

Під час вибору місця роботи для Вас важливими були:

1. Розмір заробітної платні.
2. Відстань від дому до роботи.
3. Тривалість відпустки.
4. Перспектива кар'єрного зростання.
5. Можливість поєднувати роботу і навчання.

- **Шкальні-запитання.** Відповідь на ці запитання дається у вигляді шкали, на якій респондентові слід відмітити той чи інший показник, або йому пропонується оцінити чи розташувати запропоновані варіанти відповідей у певній послідовності.

Наприклад:

Наскільки важливою для Вас є стать людини, що надає Вам професійні послуги (продавець, учитель, лікар, бібліотекар та ін.)?

(обведіть кружечком на шкалі міру значимості):

зовсім неважливо _____ 1 _____ 2 _____ 3 _____ 4 _____ 5 _____ *дуже важливо*

- **Альтернативні запитання.** Пропонують відповіді за принципом «так – Ні».

Науково-методичне видання

РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАПИСАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ
В БІБЛІОТЕЦІ

Упорядник
Тетяна Вікторівна Біла

Комп'ютерний набір
Т. В. Біла

Комп'ютерна верстка
О. В. Диба

Видання підготував до друку
редакційний відділ
Одеської національної наукової бібліотеки
імені М. Горького
65023 Одеса-23, вул. Пастера, 13

Підписано до друку 24.03.2015
Обл.-вид арк. 2.5